

ПРОТИВОДЕЙСТВИЕ НА ХИБРИДНИТЕ ЗАПЛАХИ В БЪЛГАРИЯ

Policy Brief No.118, ноември 2022 г.

Русия отдавна подготвя войната си в Украйна, като използва **целия набор от инструменти на хибридната война**, с които разполага в Европа: намеса в изборите и стратегическа корупция, насочена към политическите партии и медиите, дезинформация и кибератаки срещу критичната инфраструктура, икономическа принуда, целенасочени убийства с помощта на трудни за откриване токсични агенти и др. Европа реагира бавно, като държавите – членки на ЕС, не успяха да предвидят войната в Украйна, дори непосредствено преди самото нахлуване в страната, когато Кремъл умишлено задържа ниски нивата за съхранение на газ в Германия през есента на 2021 г. Някои държави – членки на ЕС и НАТО, и много лидери на политически партии на континента продължават да отричат очевидното, дори след почти година на разрушения от войната. Постепенно институциите на ЕС и НАТО започнаха да подготвят политически и оперативни механизми и инструменти, които да противодействат на хибридните заплахи на Кремъл, но приложението им на практика от страните членки остава бавно и неравномерно.

През последните две десетилетия срещу служители на руските служби за сигурност неколккратно са повдигани обвинения за употребата на **радиоактивни и химически бойни отровни вещества** срещу лица, считани за противници и политически опоненти на режима в Москва (Фигура 1). Най-известният от тези случаи е покушението срещу Александър Литвиненко, руски опозиционер и дисидент, през 2006 г., като участието на Кремъл в това нападение неотдавна беше потвърдено от съда.¹ Разследването на отравянията с „Новичок“ на бившия руски шпионин Сергей Скрипал и руския опозиционен лидер Алексей Навални показват, че тези инциденти следват модел, подобен на този

ОСНОВНИ ИЗВОДИ

- Още преди продължаващата война в Украйна и анексията на Крим през 2014 г., Кремъл успява да усъвършенства своя арсенал от средства за хибридна война. Има доказателства, че руските служби за сигурност са ангажирани в **поддривни дейности срещу военни обекти** и в използването на **радиоактивни и токсични химически вещества** срещу противници на интересите на Кремъл в Европа. На този фон, Русия многократно отправя **заплахи за използване на ядрено оръжие** и системно разпространява **дезинформация** относно дейността на биологичните лаборатории в Украйна.
- Югоизточна Европа е сред **най-уязвимите региони** в Европа по отношение на подобни хибридни заплахи. След февруари 2022 г. Кремъл засилва **дезинформационната си кампания**, като я съсредоточава върху технически специфични и сложни за проверка зловердни послания за използването на ядрени и биологични оръжия.
- В България **пропуските в оперативната и техническата готовност** за противодействие на хибридни заплахи, свързани с използването на оръжия за масово унищожение, се задълбочават от завладяването на държавата и медиите и политическата нестабилност.
- Българското правителство трябва да подобри институционалния си капацитет и координация по отношение на противодействието на целия спектър от хибридни заплахи, включително и тези, свързани с употребата на **оръжия за масово унищожение**.
- Приоритетно е справянето с **продължаващите дезинформационни и кибератаки** срещу страната и нейната критична инфраструктура.

¹ Вж. European Court of Human Rights, *Carter v. Russia*, no. 20914/07, September 21, 2021.

при покушението срещу Литвиненко. Макар че покушенията сами по себе си не са нова тактика в инструментариума на Кремъл за оказване на влияние, употребата на токсични вещества, традиционно свързвани с програмите за химическо и ядрено въоръжение, може да се разглежда като сигнал за решимостта на Москва да продължи да поддържа и при необходимост да разгърне нападателния си потенциал в областта на оръжията за масово унищожение (ОМУ).

Държавите от югоизточния фланг на Европа, и по-специално България, остават уязвими и неподготвени да отговорят на нарастващата руска заплаха в региона. Широко разпространените в региона практики по **завладяване на държавата и медиите подпомагат обхвата и въздействието на влиянието на Кремъл**, като същевременно възпрепятстват или напълно блокират способностите за ответна реакция и отслабват устойчивостта на институциите. Продължителната политическа нестабилност и стратегическата неопределеност в България допълнително намаляват желанието и готовността на нейните институции за противодействие. Това важи с особена сила за областта на хибридните заплахи, свързани с употребата на ОМУ, които изискват сложно междуинституционално сътрудничество на национално и международно равнище и значителен технически капацитет и ресурси.²

Фигура 1. Видове хибридни заплахи, свързани с ОМУ

Източник: Център за изследване на демокрацията и др., Противодействие на химически, биологични, радиационни и ядрени заплахи, 2022 г.

² Оръжията за масово унищожение (ОМУ) включват химически, биологични и ядрени оръжия. Хибридните заплахи, свързани с употребата на ОМУ, включват употребата на химически, биологични, радиоактивни и ядрени (ХБРЯ) материали за цели, забранени от международното право.

През последното десетилетие България е обект на различни хибридни атаки, от които е достатъчно да бъдат споменати само избрани обществено значими случаи. Такива примери са опитът за отравяне на собственика на най-големия български производител и търговец на боеприпаси и оръжие точно по времето когато в страната пребивават агентите на Главното разузнавателно управление (ГРУ) на Русия, които извършиха нападението над семейство Скрипал в Обединеното кралство; или многобройните предизвикани експлозии и други подозрителни инциденти в различни обекти на военнопromишления ни комплекс; или цунамито от кибератаки срещу критичната инфраструктура на страната, които нарастват след нахлуването на Русия в Украйна през февруари 2022 г. Кремъл дори засилва своята дезинформационна кампания, например чрез неверните твърдения за провеждани от САЩ биологични експерименти с военнослужещи от Българската армия във Военномедицинската академия.³ През октомври 2022 г. прокремълска хакерска група, известна като Killnet, провежда серия от кибератаки срещу държавни институции и критична инфраструктура в България; сървърите и уебсайтовете на Центъра за изследване на демокрацията също стават обект на тези атаки.⁴

Хибридните заплахи в Кремълския наръчник

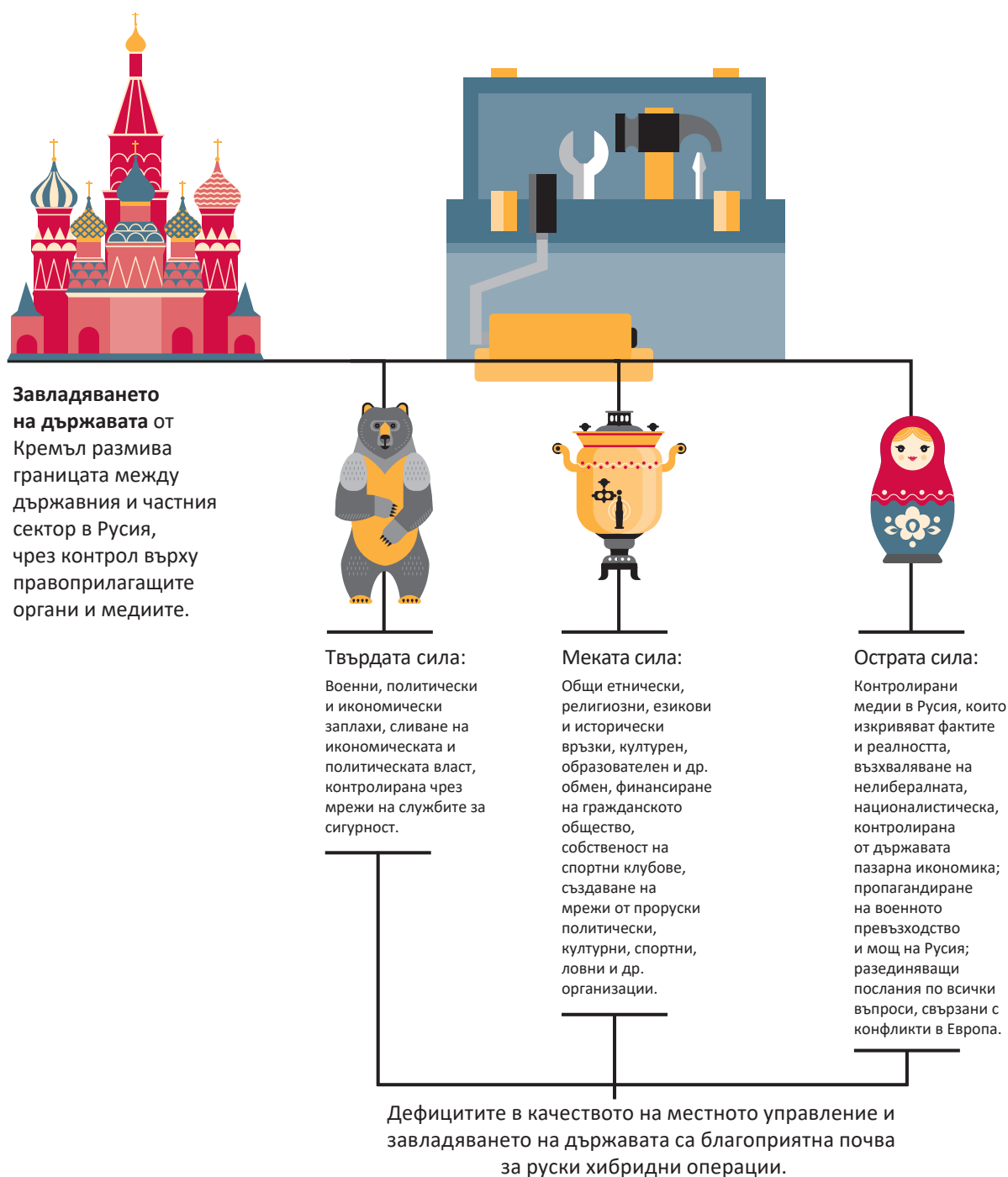
Хибридната война включва координираното прилагане на принудителни или подривни мерки с цел дестабилизиране на противника и постигане на поставените цели.⁵ В такива кампании може да се използва комбинация от тактики и инструменти – например дипломатически, военни, технологични и икономически – като те остават под прага на въоръжен конфликт, което, от своя страна, ги прави трудни за откриване или приписване. Подобно на терористичните атаки, операциите в рамките на хибридната война могат да имат широкообхватни негативни последици за държавата жертва, които да доведат до загуба на човешки животи, наранявания, щети, прекъсване на основни услуги или повсеместна паника.

³ Василева, К., „Не, Пентагонът не прави биоексперименти с български войници“, *Factcheck.bg*, 10 март 2022.

⁴ *Hue sme Killnet*, 15 октомври 2022.

⁵ Европейска комисия, *Повишаване на устойчивостта и укрепване на способностите за борба с хибридните заплахи*, Брюксел, 13.6.2018, JOIN(2018) 16 final.

Фигура 2. Инструментариумът на Кремъл

Източник: Център за изследване на демокрацията, Кремълският наръчник в Европа, 2020 г.

Държавно-спонсорираните хибридни кампании могат да засегнат обществата и по по-незабележим начин – например чрез постепенно **отслабване на ключови институции** в държавата (чрез системна корупция или използване на регулаторни слабости), **завладяване на отделни сектори на икономиката**, **подкопаване на установените процеси** и механизми на управление и **поляризация на обществото**. Отличен пример за този процес е инстру-

ментариумът за завладяване на държавата, който Русия използва, за да влияе върху стратегически решения в областта на външната политика в Европа (Фигура 2).⁶

⁶ Шентов, О., Стефанов, Р., и Владимиров, М. (ред.), *Кремълският наръчник в Европа*, София: Център за изследване на демокрацията, 2020.

Двата основни канала за завладяване на държавата на Кремъл се състоят от мрежите за влияние и корупция и от контрола върху икономическите и финансовите потоци в Русия. Твърдата, острата и меката сила са част от инструментариума на Кремъл за оказване на влияние, като държавите мишени са изложени на сложен арсенал от широкообхватни тактики, целящи да гарантират дългосрочен контрол върху ключови местни активи и инициативи за формиране на политики.⁷

Стратегията на Русия за завладяване на медиите съчетава медийна собственост, контрол върху рекламни бюджети, както и координация и подкрепа за журналисти, които измислят и разпространяват фалшиви новини в подкрепа на проруски дезинформационни послания.⁸ Като продължение на „активните мероприятия“ от епохата на Студената война, завладяването на медиите позволи на Кремъл да засили значително влиянието си в Европа през последните три десетилетия чрез разгръщане на координирани кампании за дезинформация и пропаганда. В България тези методи се възползват от политическата нерешителност и разединението на общественото мнение по отношение на важни стратегически въпроси в области като националната сигурност, енергетиката и външната политика. Така в страната се наблюдават и четирите елемента на завладяването на медиите:

- **Завладяване чрез собственост.** Много медии, които симпатизират на Русия в България, са собственост на физически и юридически лица със силни търговски и други връзки с Русия. Преди войната в Украйна руските държавни пропагандни канали бяха лесно и широко достъпни за българските зрители. Освен това контролирани от Русия субекти притежаваха медии в страната, особено такива по Черноморското крайбрежие.
- **Завладяване чрез реклама.** Връзките с Русия на много български компании, особено в енергийния сектор, са толкова добре известни в обществото, че медиите внимателно преценяват рисковете да съобщят нещо критично за техните благодетели. Някои от най-големите и най-активните корпоративни рекламодатели в Бълга-

рия са контролирани от Русия дружества, като „Лукойл“, ВТБ и др.

- **Завладяване чрез правителството.** Вероятно най-важният фактор за проникването и поддържането на проруската дезинформация в българското медийно пространство е колебливостта и неопределеността, а понякога дори и липсата на отговор на агресивното поведение на Русия от страна на представителите на най-високото политическо равнище в страната. Настоящи и бивши президенти, министър-председатели и министри многократно са се опитвали да „балансира“ публичното си отношение към Русия и нейните предполагаеми интереси в Европа спрямо интересите на ЕС и НАТО. Парламентарно представени партии често повтарят дословно проруски дезинформационни послания. По този начин стратегическата двусмисленост се разпространява по всички медии в страната, включително по трите основни национални телевизионни канала.
- **Когнитивно завладяване.** Българското население е сред най-позитивно настроените спрямо Русия в световен мащаб. Това положително отношение към Москва е резултат от силните исторически, културни, религиозни и езикови връзки и на практика е вкоренено във всички политически, социални, икономически и отбранителни институции в страната от времето на Студената война. Когнитивното завладяване влияе пряко върху политическия живот; български политически партии са в ожесточена конкуренция за спечелване на гласовете на онези над 25% от населението, което остава упорито проруски настроено, дори след началото на войната в Украйна.

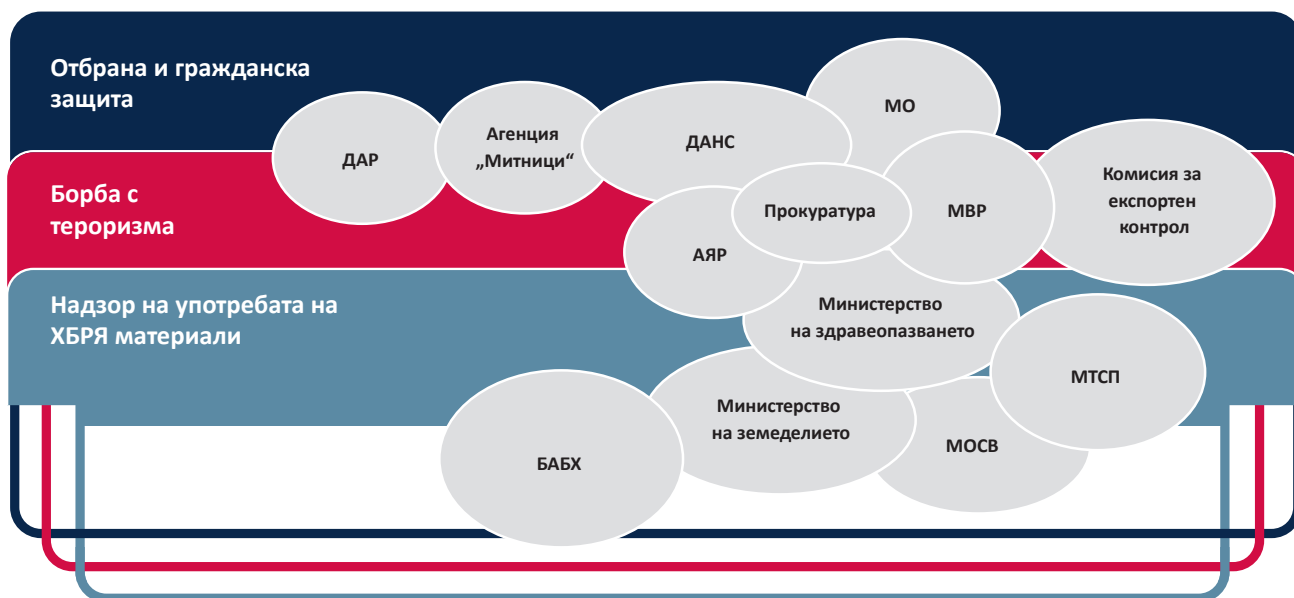
Хибридните заплахи на Кремъл срещу България

Противодействието на хибридните заплахи на Кремъл трябва да бъде интегрирано в **цялостната стратегическа рамка на националната сигурност** на България (Фигура 3). Правилното разбиране на дълбочината и обхвата на хибридните заплахи на Кремъл изисква познания за пълния набор от инструменти за руско влияние в Европа; това влияние се основава и подхранва от **мрежи и практики за завладяване на държавата**, които предхождат демократичния преход в България. То разчита и на **завладяване на медиите**, което е много по-сложно от нивото и обхвата на настоящите дезинфор-

⁷ Стефанов, Р. и др., *Кремълският наръчник в Югоизточна Европа*, София: Център за изследване на демокрацията, 2020.

⁸ Шентов, Стефанов и Владимирова (ред.), *Кремълският наръчник в Европа*, София: Център за изследване на демокрацията, 2020.

Фигура 3. Институционална рамка в България за противодействие на употребата на ОМУ

Източник: Център за изследване на демокрацията.

мационни дейности. В крайна сметка сърцевината на Кремълския наръчник за влияние в България се крие в дълготрайните икономически и технологични зависимости, чиито корени са най-дълбоки в енергийния и военнопромишления сектор.

Въпреки че е член на НАТО от близо 20 години, **България продължава да бъде сред предпочитаните цели на Кремъл** за водене на хибридна война. Пример за това е опитът за отравяне през 2015 г. на Емилиян Гебрев, собственик на една от най-големите оръжейни компании в страната. Преди и след това, складови съоръжения на негови компании в страната и в чужбина са обект на многократни неизяснени инциденти, включително с взривове и жертви. Случаят с неговото отравяне е нагледен пример за пълния набор от инструменти на Кремъл, използван в България, както и за степента на готовност на националните институции да реагират ефективно на хибридни заплахи.

България е вторият по големина износител на боеприпаси в Източна Европа след Русия и е един от най-значимите износители на съветски стандартни боеприпаси, малки оръжия и леко въоръжение, предназначени за Украйна.⁹ През 2020 г. Прокуратурата на България повдигна обвинения срещу

трима агенти на ГРУ за опит за убийство на Емилиян Гебрев.¹⁰ Едно от обвиняемите лица е свързано и с отравянето на Скрипал през 2018 г. **Обвиненията са повдигнати едва след като властите на Обединеното кралство** официално и публично предупреждават българските си колеги за очевидните прилики между двата инцидента. Преди това действията на българските власти за започване на разследване на отравянето са колебливи, въпреки че инцидентът е официално регистриран във Военномедицинската академия и в някои от институциите за първоначално реагиране в случай на употреба на ОМУ, а отравянето е потвърдено от независим анализ на международно акредитирана лаборатория.

Интересно е, че случаят съдържа и редица косвени доказателства, които разкриват как завладяването на държавата и медиите в България влияе върху нейния **капацитет да реагира на такива сериозни заплахи за сигурността**. От 2014 г. насам Гебрев се бори за контрол върху един от военните си заводи с Делян Пеевски, български депутат и бивш медиен магнат, санкциониран през 2021 г. от администрацията на САЩ по силата на глобалния закон „Магнитски“. Същият завод става печално известен благодарение на друг случай, в който е замесена Русия. През 2019 г. българската прокуратура

⁹ Господинова, В., и Юрданов, А, „Оръжията на раздора“, Капитал, 26 април 2022; Bloomberg TV Bulgaria, „Безлов: Има голям износ на боеприпаси от България за Украйна през трети страни“, 5 май 2022.

¹⁰ Това съобщение се отнася до текущо разследване. Вж. Прокуратурата на Република България, „СГП предоставя информация по досъдебно производство за отравянето на Ем. Гебрев, Хр. Гебрев и В. Тахчиев“, 15 септември 2020.

задържа Николай Малинов, лидер на Движение „Русофили“ в България, по обвинение в шпионаж. Едно от доказателствата по делото, оповестено публично от българската прокуратура, показва, че в писмо до Константин Малофеев – руски крайно религиозен бизнесмен, поддържащ Путин, Малинов е предложил план за действие за придобиване на ключови икономически активи в България, за да върне страната в руската сфера на влияние.¹¹ Един от предложените за придобиване активи е заводът на Гебрев.¹² Още в началото на разследването за шпионаж срещу Малинов, съдия му разрешава да пътува до Москва, за да получи медал от Путин, без да уведоми за това българската прокуратура. Впоследствие съдията е санкциониран от Държавния департамент на САЩ.

В допълнение, случаят Гебрев непрекъснато е обект на дезинформация в българските медии. Отравянето е широко отразено в българското онлайн медийно пространство, където се появяват редица проруски дезинформационни послания, като например, че отравянето е:

- инцидент в резултат на консумация на зарамена храна;
- свързано с търговия на оръжие за ЦРУ;

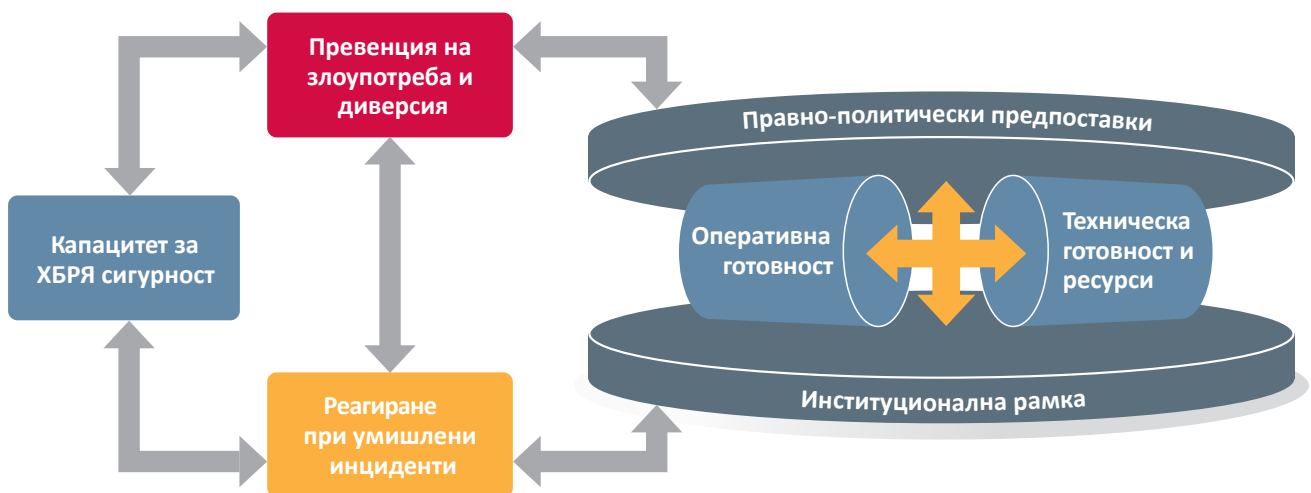
- извършено от местни конкуренти, които са наели руски разузнавачи, за да извършат убийството;
- изфабрикувано с цел влошаване на отношенията между България и Русия;
- изфабрикувано от западните медии, за да дискредитират руската разузнавателна служба, като се позовават на несъществуващо подразделение (т.е. подразделение 29155 на ГРУ).

Какво трябва да се направи

България трябва да извърши цялостна оценка на националния капацитет за противодействие на хибридни заплахи (Фигура 4). Изграждането на устойчивост срещу руските хибридни заплахи изисква ефективни действия на няколко нива. Международното сътрудничество в рамките на органи като ЕС и НАТО е от първостепенно значение за разработването на единен и работещ подход за противодействие на чужди операции за влияние и на използването на дезинформацията като оръжие.

Доброто управление и изграждането на **устойчива инфраструктура за институционална и цифрова сигурност** са първата линия на защита и основна

Фигура 4. Методология за оценка на капацитета за противодействие на употребата на ОМУ

Източник: Център за изследване на демокрацията и др., Противодействие на химически, биологични, радиационни и ядрени заплахи, 2022 г.

¹¹ Тричкова, В., „Прокуратурата разпространи доказателства по шпионския скандал (ОБЗОР)“, Нова ТВ, 12 септември 2019.

¹² Webcafe, „Прокуратурата публикува уликите срещу Николай Малинов“, 12 септември 2019.

предпоставка за предотвратяване на завладяването на държавата и медиите и за противодействие на хибридните заплахи. **Превантивните мерки**, освен типичните контраразузнавателни и антитерористични мерки, трябва да включват инициативи и кампании за повишаване на медийната грамотност и обществената чувствителност към социалните манипулации (напр. проверка на фактите), усилия за укрепване на стратегическата комуникация и инициативи за определяне на стандарти, които насърчават качествена журналистика и отговорното медийно отразяване. Налагането на **прозрачност на собствеността и финансирането на медиите** е ключова стъпка към подобряване на медийната среда и намаляване на риска от завладяване на медиите.

Ефективната регулаторна и институционална рамка за предотвратяване и противодействие на хибридните заплахи, свързани с употребата на ОМУ, на национално равнище трябва:

- да се основава на междуведомствен и междутематичен подход за справяне с операциите за оказване на влияние, който насърчава координацията между правителствените агенции и се занимава с техническите (напр. киберсигурност), както и с политико-икономическите аспекти на чуждестранните дезинформационни дейности;
- да предвижда периодичен преглед на политическите и правните инструменти, насочени към борба със злоупотребата с материали, свързани с ОМУ, както и на свързана с тях информация, за да се гарантира, че установените механизми и разпоредби са актуални;
- да гарантира, че институциите в сектора на сигурността, включително тези, които отговарят за събирането на разузнавателна информация, правоприлагането и наказателното правосъдие, разполагат с достатъчно ресурси и оборудване за идентифициране, откриване, разследване и преследване на инциденти с използването на материали, свързани с ОМУ;
- да насърчава междуведомственото сътрудничество и оперативната съвместимост по време на разследването на подозрения за използване на материали за ОМУ;
- да гарантира наличието на техническа инфраструктура, оборудване и експертен опит, необходими за идентифициране и анализиране на предполагаемото използване на материали, свързани с ОМУ;
- да гарантира, че звената за стратегическа комуникация на централно и на местно равнище са добре подготвени да повишават осведомеността и да разясняват своевременно и последователно инициативите, насочени към противодействие на дезинформацията;
- да позволява използване на специфичните възможности на социалните медии на националния език и да насърчава сътрудничеството с основните платформи на социалните медии и националните ИТ асоциации с цел насърчаване на споделеното разбиране на външните хибридни заплахи;
- да приема технологични решения чрез публично-частни партньорства със сектора на информационните технологии за откриване и разследване на повтаряща се дезинформация и на участниците, които я създават и разпространяват;
- да създава механизми за сътрудничество и обмен на информация с гражданското общество, включително академичните среди, за да улесни анализа на заплахите от дезинформация и определянето на възможности за ефективно противодействие.

Гражданското общество, включително частният сектор, играе жизненоважна роля за осигуряването на широк достъп до надеждна и проверима информация, качествено отразяване и медиен мониторинг.¹³ Основните инициативи, които заинтересованите страни от гражданското общество могат да предприемат, за да ограничат разпространението на дезинформация, свързана с ОМУ, включват:

- Разработване на инструменти и платформи за проверка на фактите с цел улесняване на идентифицирането на дезинформационни послания.
- Приемане и насърчаване на доброволни (саморегулирущи се) механизми за докладване на дезинформация и укрепване на етичната и отговорна журналистика.

¹³ Center for the Study of Democracy, *Policy Agenda for Countering Media Capture in Europe*, Policy Brief No. 116, 2022.

- Разработване, внедряване и популяризиране на технологични решения и методи за анализ и медиен мониторинг, базирани на данни, за идентифициране на повтарящи се дезинформационни послания.
- Засилване на обществената ангажираност с цел повишаване на осведомеността за заплахите от дезинформация, демонстриране на начините за справяне с тези заплахи и намиране на най-ефективните начини за противодействие.
- Създаване на платформа за разработване на устойчиви бизнес модели за независими медии.
- Разработване на инструменти и ресурси за преподаване на информационна грамотност, предназначени за различни целеви аудитории.